

KRONOLOGIJA EMISIJ FOLISOV PRVE TETRARHIJE V KOVNICI SISCIIA

ALEKSANDER JELOČNIK

Narodni muzej, Ljubljana

Pred dobrimi desetimi leti sem mogel na osnovi stilnega paralelizma na portretih reformnih srebrnikov Dioklecijanove tetrarhije iz kovnice Siscija ter na portretih sočasnih folisov ugotoviti, da folisi s signaturo S in S A, ki jih je Voetter uvrstil v Serdiko,¹ ne spadajo tja, marveč v Siscijo in to kot prvi dve emisiji reformnih folisov.² Teza, ki sta jo sočasno, toda nezavisno postavila tudi dr. Carson in dr. Kent,³ je, kot kaže, sedaj že splošno sprejeta.⁴

Čas je že in morda tudi primerno mesto, da prav na tem prvem slovenskem numizmatičnem simpoziju, ki osredotoča svojo pozornost na numizmatične probleme Podonavja v 3. in 4. stoletju, opozorimo na nekatere še odprte možnosti za jasnejši vpogled v delovanje kovnice Siscija v razdobju prve tetrarhije. V mislih imam predvsem zaporedje emisij reformnih bakrenih novcev z lahko primesjo srebra, tako imenovanih folisov.

Prvi je posvetil kovanju bakrencev kovnice Siscija v razdobju tetrarhije posebno študijo Otto Voetter, in to l. 1920 v dunajski *Numismatische Zeitschrift*.⁵ Njegov sistem zaporedja emisij folisov prve tetrarhije bi bil v kratkem naslednji.

Siscija začne kovati reformne folise z reverom GENIO POPVLI ROMANI ter likom Genija, ki drži v desnici patero, v levici pa rog obilja. Prva emisija kaže po Voettru priznak $\frac{A}{*SIS}$. Obratujejo tri oficine A — Γ, ki so označene desno v polju, legende averov pa so tu dolge, prav tako kot na folisih nasled-

¹ O. Voetter, Die Kupferprägung der Diocletianischen Tetrarchie, Siscia, *Num. Zeitschr.* (1920) 102. *Katalog der Sammlung Gerin* (1921) 275, 282, 284 in 286.

² A. Jeločnik, Prvi folisi iz kovnice Siscia, *Num. vestnik* 1 (1958) 3 ss.

³ R. A. G. Carson, J. P. C. Kent, Constantinian hoards and other studies in the later roman bronze coinage, *Num. Chron.* (1956) 118.

⁴ P. Bastien, À propos des trésors de Montbouy, *Revue num.* (1959-60) 294. C. H. V. Sutherland, *RIC VI* (1967) 437, 443/44. J. P. Callu, *La politique monétaire des empereurs romains de 238 à 311* (1969) 381.

⁵ O. Voetter, op. cit., *Num. Zeitschr.* (1920) 101 ss.

njih dveh emisij, ki imata priznaka $\frac{A}{SISC}$ in $\frac{A}{\bullet SISC \bullet}$. Skupina prvih treh priznakov se sedaj po Voettru ponovi in sicer v enakem zaporedju, a tokrat s kratkimi legendami averov: $\frac{A}{*SIS}$, $\frac{A}{SISC}$, $\frac{A}{\bullet SISC \bullet}$. V prvi emisiji Voettrove druge skupine se obratovanje kovnice za kratek čas izjemno razširi na štiri oficine A — A.

Po Voettru uvede Siscija neposredno zatem novo legendo revera MONETA AVGG ET CAESS NN s tipom Monete, ki drži v rokah tehtnico in rog obilja. V obratu so samo tri oficine kot poslej vseskozi do konca kovanja prve tetrarhije, priznak pa je zopet $\frac{A}{*SIS}$. Isti priznak obdrži naslednja emisija, v kateri se legenda razširi v SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR. Legenda revera ostane v naslednjih štirih emisijah nespremenjena, priznak pa sukcesivno variira tako, da se zvezda najprej pomakne v polje levo, nato pa se ji pridruži še druga zvezda levo v odrezu. Sledita po Voettru še dve emisiji folisov istega tipa, v katerih se kot različek pojavi polmesec in sicer najprej levo v odrezu, nato levo v polju: $\frac{A}{\smile SIS}$ in $\frac{A}{SIS \smile}$.

Na osnovi svojih bogatih izkušenj v študiju tetrahovske numizmatike je Voetter prvi opozoril na značilnost, da v vseh kovnicah srečujemo na folisih najprej majhne in ozke glave portretov z visokim reliefom, ki se v teku nadaljnjih emisij postopno večajo, relief pa postaja ploskejši. Tako je tudi opazil, da so portretne glave na folisih z Moneto iz kovnice Siscija občutno večje od onih, ki v prvih emisijah kažejo legendo GENIO POPVLI ROMANI. Dalje pa je našel še dve emisiji folisov z legendo revera GENIO POPVLI ROMANI in s priznakoma $\frac{A}{SIS}$ in $\frac{A}{XXISIS}$, katerih portretne glave so že tako velike, da ne dopuščajo uvrstitve v začetno skupino folisov tipa Genio. Obema omenjenima emisijama tipa Genio je Voetter zato odkazal relativno kronološko mesto za prvima dvema emisijama SACRA MONET... folisov, ki kažeta kot različek polmesec. Obe zadnji emisiji tipa Genio po Voettru prekinjata serijo emisij tipa Moneta tako, da za njima v razdobju prve tetrarhije preostaneta le še dve emisiji folisov z Moneto. Za obe zaključni emisiji je namreč značilno, da se oznaka oficine pomakne tu s polja v odrez za znak kovnice, levo v polju pri obeh ostane polmesec, desno v polju pa se javlja v predzadnji emisiji številka V, v zadnji pa VI: $\frac{V}{SISA}$, $\frac{VI}{SISA}$. Vzporedno se skrajša tudi legenda v SACRA MONET AVGG ET CAESS NN.

Čeprav prikazanega Voettrovega sistema po našem mnenju v celoti ne bo mogoče uspešno braniti, je vendar v njem več delnih rešitev, ki jih bo moral upoštevati vsak bodoči poizkus dokončnejše rešitve problema. Definitivna je po našem mnenju Voettrova teza, da skupini začetnih emisij folisov tipa Genio, sledi skupina folisov MONETA... in SACRA MONET... z različkom zvezda v priznaku. Notranje zaporedje emisij v tej drugi skupini je

dokončno. Zanesljiva je dalje Voetrova ugotovitev, da obe emisiji folisov tipa GENIO s priznakoma $\frac{A}{SIS}$ in $\frac{A}{XXISIS}$ prekinjata vrsto emisij s tipom Monete, čeprav je po našem mnenju še odprto vprašanje, kje. Četrta definitivna Voetrova teza pa je, da obe emisiji folisov s številčkama V in VI zaključujeta kovanje folisov prve tetrahije v kovnici Siscija. Poslednji priznak folisov prve tetrahije, se namreč nespremenjen ponovi v začetni emisiji folisov druge tetrahije. Prav tako skrajšana legenda SACR MONET AVGG ET CAESS NN.

Prvi poizkus revizije prikazanega Voetrovega sistema je nedavno predložil dr. Sutherland v svojem velikem opusu »Roman Imperial Coinage, vol. VI, Diocletian to Maximinus«. ⁶ Novi sistem se na nekaterih mestih bistveno razlikuje od Voetrovega, zato velja nanje opozoriti. Najprej moremo z zadovoljstvom ugotoviti, da dr. Sutherland sprejema našo zgoraj omenjeno tezo o prvih emisijah folisov v kovnici Siscija in postavlja emisiji, ki signirata S in S A, na ustrezno prvo in drugo mesto. Dalje združuje obe skupini folisov GENIO POPVLI ROMANI, ki se po Voettru v enakem notranjem zaporedju ponovita, v eno samo grupo, ki pa obdrži Voettruv vrstni red; $\frac{A}{*SIS}$, $\frac{A}{SISC}$ in $\frac{A}{*SISC}$. Sekvenco folisov z Moneto prevzema po Voettru nespremenjeno, a s to važno razliko, da obe emisiji folisov GENIO POPVLI ROMANI s priznakoma $\frac{A}{SIS}$ in $\frac{A}{XXISIS}$, ki po Voettru prekinjata serijo emisij folisov tipa Moneta, izloči iz tega mesta in ju priključi kot zadnji v sedaj nepretrgano serijo folisov GENIO POPVLI ROMANI.

Pri postavitvi prikazanega sistema vodita avtorja dva postulata. Prvič analogija z ostalimi centralnimi kovnicami Rim, Ticinum in Akvileja, kjer kovanje folisov tipa GENIO POPVLI ROMANI nesporno teče neprekinjeno do približno leta 300, nakar sledi v vseh treh kovnicah strnjena vrsta emisij folisov tipa Moneta do konca prve tetrahije. Drugič dr. Sutherland s tako razporeditvijo doseže možnost približne datacije folisov s priznakom $\frac{A}{XXISIS}$ v leto 300 in jih enako kot sočasne folise iz kovnice Aleksandrija, ki v priznaku vsebujejo isti znak XXI, tolmači kot odsvit monetarnih regulacij v zvezi z maksimalnim ediktom.⁷

Naš predlog za revizijo relativne kronologije zadevnih folisov, sloni z ene strani na logičnih momentih naravnega razvoja in sukcesije priznakov, z druge strani pa na postulatu, da sta obe problematični emisiji folisov GENIO POPVLI ROMANI s priznakoma $\frac{A}{SIS}$ in $\frac{A}{XXISIS}$ zaradi stilno razvojnih svojstev portretov, ki se na njih javljajo, nesporno kasnejši od prvih emisij folisov tipa Moneta. Voetter je obe emisiji uvrstil pred zaključni emisiji folisov tipa Moneta, ki kažeta desno v polju znaka V oziroma VI. Z logičnega vidika pa se mi zdi verjetneje, da je treba iskati njih ustrezno mesto neposredno za emisijo SACRA

⁶ RIC VI, s. 437—439 in 443—447.

⁷ RIC VI, s. 437, 445.

MONET ... s priznakom $\frac{*}{*SIS} \frac{A}{}$. Znak z dvema zvezdama je bil za to razdobje že kar kompleksen, zato začne kovnica signirati na novo in sicer zgolj s tremi začetnicami kot prej, a brez dodatnih različkov: $\frac{A}{SIS}$. Naslednja emisija dodaja

v odrezu še številko XXI, ki sama na sebi gotovo ni emisijski znak, emisijo pa tako dovolj diferencira od prejšnje. Dalje srečujemo na folisih te emisije levo v polju še dodatno črko L, C, G, I ali S, ki združene v smiselno celoto verjetno krijejo izrek, ki pa doslej še ni zadovoljivo pojasnjen.⁸ Prednost predlagane uvrstitve obeh problematičnih emisij folisov GENIO POPVLI ROMANI je po logični strani še v tem, da ne prekinja strnjivosti vrste folisov z Moneto, katerih integralen del priznaka je različek polmesec.

Če se sedaj ozremo še na začetek kovanja folisov z reverom GENIO POPVLI ROMANI, vidimo, da prvi dve emisiji označujeta kovnico z eno samo črko. Sledi po našem mnenju označevanje s štirimi črkami in sicer najprej brez dodatnih različkov, nato z dvema pikama. Da gre emisijama s tema dvema priznakoma tretje in četrto mesto v sistemu, je z ene strani razvidno iz dejstva, da takega označevanja kovnice v okviru kovanja tetrarhije poslej ne srečujemo več, z druge strani pa je tako odkazano peto mesto folisom Genio s priznakom $\frac{A}{*SIS}$, ki nespremenjen naravno preide na prvi emisiji folisov tipa Moneta.

Sistem zaporedja emisij folisov prve tetrarhije v kovnici Siscija, ki ga predlagamo, bi bil torej naslednji:

1. $\frac{S}{}$ GENIO POPVLI ROMANI
2. $\frac{S}{A}$ GENIO POPVLI ROMANI
3. $\frac{A}{SISC}$ GENIO POPVLI ROMANI
4. $\frac{A}{\bullet SISC \bullet}$ GENIO POPVLI ROMANI
5. $\frac{A}{*SIS}$ GENIO POPVLI ROMANI
6. $\frac{A}{*SIS}$ MONETA AVGG ET CAESS NN
7. $\frac{A}{*SIS}$ SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR
8. $\frac{*}{SIS} \frac{A}{}$ SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR
9. $\frac{*}{*SIS} \frac{A}{}$ SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR

⁸ O. Voetter, *Num. Zeitschr.* (1920) 1923) s. 9. C. H. V. Sutherland, *RIC VI*, 103. *Katalog der Sammlung Gerin*, s. 287. s. 445/46.
A. Alföldi, *Blätter für Münzfreunde* (Jan.

10.	$\frac{A}{SIS}$	GENIO POPVLI ROMANI
11.	$\frac{A}{XXISIS}$	GENIO POPVLI ROMANI
12.	$\frac{A}{SIS}$	SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR
13.	$\frac{A}{\smile SIS}$	SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR
14.	$\frac{A}{\smile SIS}$	SACRA MONET AVGG ET CAESS NOSTR
15.	$\frac{V}{\smile SISA}$	SACR MONET AVGG ET CAESS NN
16.	$\frac{VI}{\smile SISA}$	SACR MONET AVGG ET CAESS NN

Serijsko otvarjata emisiji, ki signirata kovnico z eno samo črko S in S A, sledita priznaka $\frac{A}{SISC}$ in $\frac{A}{\bullet SISC \bullet}$, kot zadnja v nepretrgani seriji Genio pa emisija $\frac{A}{*SIS}$. Isti priznak preide na obe prvi emisiji folisov z Moneto, najprej z legendo MONETA . . . , nato SACRA MONET . . . V naslednji emisiji se zvezda premakne levo v polje in v zaključni emisiji te skupine se ji pridruži še zvezda v odrezu. Sledita obe emisiji GENIO POPVLI ROMANI s priznakoma $\frac{A}{SIS}$ $\frac{A}{XXISIS}$. Če naj se od tod dalje zopet nadaljuje serija folisov tipa Moneta, ni logično jasno, zakaj naj bi se takoj pojavil v priznaku različek polmesec, saj bi preprosta signatura $\frac{A}{SIS}$ za časovno fiksacijo emisije povsem zadoščala. De-

jansko sem našel v dunajskem kabinetu dva še neobjavljena primerka Galerijevih folisov s tako signaturo, v Ljubljani pa je primerek Dioklecijana z enako signaturo. Nova emisija tako lepo povezuje obe emisiji tipa Genio s preostalimi emisijami folisov tipa Moneta, kjer srečamo kot različek polmesec najprej v odrezu, nato pa levo v polju. V zaključnih dveh emisijah folisov prve tetrarhije se pojavi desno v polju še številka V, oziroma VI, oznaka oficine pa se umakne v odrez in legenda se skrajša v SACR MONET AVGG ET CAESS NN. Polmesec levo v polju sicer ostane tudi tu, čeprav samo kot gola konvencija, ki h kronološki kontrolni fiksaciji obeh zadnjih emisij ne doprinaša ničesar.

Zaključujem z željo, da je prezentirani osnutek revizije relativne kronologije folisov prve tetrarhije v kovnici Siscija dovolj razviden, vsaj po logični strani naravnega razvoja in redosledja priznakov. Nadaljnja utemeljitev predlaganega reda, tako po razvojno stilnih kriterijih, ki zahteva mnogo ilustrativnega materiala, kot dalje po vidikih, ki zahtevajo statistično obdelavo relevantnih detajlov velikega števila primerkov, bo podana kasneje.

Chronologie des émissions de folles émis par l'atelier de Siscia
durant la première Tétrarchie

Malgré leurs solutions partielles valables, les propositions modernes concernant la chronologie relative des émissions de folles à l'atelier de Siscia durant la première Tétrarchie, ne paraissent pas avoir résolu tous les problèmes inhérents à la série.

C'est sous cet aspect qu'est traité d'abord le système de la série en question proposé par O. Voetter. Est étudiée ensuite la révision de ce système présentée tout récemment par Dr. Sutherland dans la RIC VI et donnée, en dernier lieu, l'esquisse d'une nouvelle révision de la chronologie relative des folles en question (voir ci-dessus pp. 38 et 39).

Notre révision se fonde d'une part sur les aspects logiques de l'évolution et de la succession des marques monétaires; elle s'appuie, d'autre part, sur la supposition que les deux séries problématiques de folles du type *Genio* ayant comme marque monétaire $\frac{A}{SIS}$ et $\frac{A}{XXISIS}$ soient ultérieures aux premières émissions du type *Moneta*. Les séries problématiques, à notre avis, auraient suivi immédiatement l'émission avec la marque monétaire $\frac{*A}{*SIS}$, tandis que la place suivante aurait été occupée par une émission de folles SACRA MONET... pas encore publiée et ayant comme marque monétaire $\frac{A}{SIS}$.

Il faut remarquer aussi que les deux émissions des folles *Genio* avec les marques $\frac{A}{SISC}$ et $\frac{A}{\bullet SISC \bullet}$, selon la révision proposée, précèdent la marque $\frac{A}{*SIS}$ au lieu de la suivre.

La motivation supplémentaire du système présenté doit être réservée à une étude ultérieure. Elle sera poursuivie selon les critères stylistiques basés sur un matériel illustratif considérable; en outre, elle sera soutenue par une étude statistique des détails pertinents d'un grand nombre de spécimens.